

Gluha loza

Začelo se je na sredo. To vem, ker se ob sredah zvečer srečujem s študenti. Tisto sredo sem bil že pred večernim predavanjem seznanjen z verjetnostjo, da bo Solana predal zadevo v roke vojakom. Novico o tem mi je prenesel radio, ki sem ga imel vključenega, medtem ko sem se pripravljal na predavanje. Ne vem točno, kdaj se je v meni sprožil vzgib, da študentom spregovorim o tem, morda na poti, morda še kasneje. Vem, da sem bil, ko sem začel govoriti, tudi sam prejkone presenečen nad besedami, ki so mi prihajale iz ust: kot bi bil do zadnjega nepripravljen na to, kar bom rekel. Ne vem točno, kaj sem rekel in govoril. Vem, da sem s težavo oblikoval okorne stavke. Vem tudi, da so po tonu glasu in besed zveneli drugače od siceršnjih uvodov.

Ko govorim študentom, se ne ravno izogibam opisom situacij "iz življenja", ki jih uporabim kot zglede ali primere. Če je predmet, s katerim se ukvarjaš, socialna filozofija, je takšna praksa nekako sama po sebi razumljiva. A tisto sredo moj nagovor ni opisoval "primera", ki bi ga uporabil kot odskočno desko za posredovanje teorij o vojni, za razpredanje, v katerem bi se vzpenjal

vedno višje v eterične višave akademske spekulacije. Hotel sem, prav nasprotno, posredovati preprosto misel: *c'est la guerre*. Mislim, da se še spomnim začetka. Dejal sem približno tako: lahko se zgodi, da boste stopili iz te predavalnice in zvedeli, da je vojna in da bodo nekje tam zunaj mnogi trpeli, umirali, živeli v strahu; da se bodo dogajale vse tiste stvari, o katerih se velik del razmišljanj o odnosih med ljudmi, s katerimi se ukvarjamo, strinja, da so največja nesreča za svobodne ljudi med tistimi, ki se jim je mogoče izogniti. Dodal sem, da so ta razmišljanja, če jih pogledamo z dovolj oddaljene točke, velikokrat prav to, namreč poskusi, da bi s postavitvijo miselnih konstrukcij trdne države, socialne in politične pravičnosti odstranili možnost njihovega izbruha. Pred vsakim premišljanjem vojne, njene pravičnosti ali nepravičnosti, vzrokov in posledic, odnosa med politiko in silo, sem hotel poudariti brutalnost tega, *da je vojna lahko vsak hip zdaj in tukaj, da visi v zraku, ki ga dihamo*. In da tega ne kaže pozabiti, ko se gibljemo v najbolj eteričnih višavah abstraktnih spekulacij.

Še zdaj, ko te misli povzemam, delujejo

nedodelano. Vendar je bil učinek pri poslušalcih močan. Ne vem natančno, kaj ga je povzročilo, moja razburjenost, dramatičen ton besed, nepripravljenost na novico... Dejstvo je, da takšne tišine v predavalnici zlepa ne dosežem. To, kar je bilo še trenutek poprej običajno šušljanje študentov, ki čakajo, kdaj bo predavatelj spregovoril in bodo vknjižili še eno predavanje, je tako hitro tako zelo potihnilo, da sem osupnil tudi sam. Ko sem malo kasneje pogledal po obrazih, sem videl precej tesnobe zazrtosti, nekateri so imeli oči uprte v tla. Zdelo se mi je, da od mene pričakujejo odgovore, jasna stališča, ki bi razpršila mučno napetost. V hipu, ko sem se zavedel, da teh premočrtnih misli nimam, sem pomislil tudi, da je to, kar vidim na obrazih študentov, nemara samo odsev moje tesnobe, ki je prišla na dan bolj jasno in v manj predelani obliki, kot sem si želel.

Predavanje je bilo mimo in televizor, ki sem ga vključil takoj, ko sem prišel domov, mi je povedal, da se je res začelo. Po vseh začetkih spopadov, ki jih je televizija neposredno prenašala ali jih vsaj drugače "dobro pokrivala", me je zgrabila že dobro znana mrzlica, ki ob takšnih priložnostih dviguje gledanost televizijskih programov. V balkanski krčmi so igralci pokra zamenjali snop igralnih kart in stave so poskočile. Obtičal sem pred sprejemnikom in nevrotično preklapljal programe, obseden z nenasitno željo, da bi razumel, kaj se dogaja, in si tako vsaj delno prikriil izmenjavanje občutkov tesnobe, radovednosti in nemoči, ki so me spreletavali. Dva ali tri dni sem se vrtel v vrtiljaku informacijskih kanalov, televizijskih, radijskih, tiskanih in ustnih. A kmalu se je vročica prve ure, želja, da bi v udobju svojega doma užil *predstavo* vojnega meteža, prevesila v zanimanje za mašinerijo ustvarjanja in prenosa "informacij" o spopadu. Skoraj bi bil pozabil na poanto, ki sem jo nakazoval študentom: vojna res lahko visi v zraku, kot je res, da v zraku lahko obvisijo slike in besede, ki so njen del.

Najprej sem lahko spremljal različno odzivnost, reakcijski čas, ki so ga elektronski mediji potrebovali, da so vest prinesli svoji

publiki, in njihovo elastičnost v preoblikovanju predvidenega večernega programa temu izjemnemu dogodku. Nevem več natančno, kako so se odzvali posamezni izmed številnih informativnih satelitskih televizijskih programov, ki jih imam na voljo in sem jih izmenjaje preverjal. Vem, da sta bila CNN in tudi BBC pregovorno na preži, vem, da so bili Italijani od samega začetka pa do konca spopadov izjemni, ne toliko po količini namenjenega časa kot po načinu njegove izrabe, saj so skoraj vsak večer pripravili posebno oddajo, ki je vključevala tako sveže vesti o poteku operacij kot tudi posege reprezentativne skupine relevantnih sogovornikov: domačih in tujih, vladnih in opozicijskih, politikov in strokovnjakov, pripadnikov in predstavnikov albanske in srbske etnije. Agilni so bili tudi Hrvati. In spominjam se, kako je reagirala slovenska televizijska hiša: milo rečeno, zadržano. Medtem ko so bolj ali manj vse nacionalke spremenile urnik in vsebino svojega zgodnjevečernega programa in ustvarile ad hoc informativne, debatne in kombinirane oddaje, se TV Slovenija ni pustila resneje zmotiti. Dogodek, ki je bil do ure natančno napovedan in za katerega je bilo mogoče, že preden je nastopil, z veliko verjetnostjo trditi, da bo, če bo do njega prišlo, ob koncu leta, ko bodo izbirali dogodek leta, v Evropi brez pravih tekmecev, je slovenska nacionalka obravnavala polovičarsko. Po eni strani so ti v rednih informativnih oddajah povedali, da gre za dogodek izjemnih, globalnih, nemara celo epohalnih razsežnosti z epicentrom nedaleč od nas, in da mi, državljani Slovenije, s tem ko smo odprli svoj zračni prostor preletom Natovih letal, nismo njegovi zunanji opazovalci, temveč njegovi akterji; po drugi strani pa je bil to za nacionalko dogodek, ki vendarle ni prebil njenih večnih ritmov, ni prestopil okvirov informativnega programa in ni zmotil razvedrilnega ali kulturnega programa, ki mu je sledil. Svet se lahko sname s tečajev, tečaji nacionalke bodo vzdržali tudi to. Drža, ki jo je zavzela nacionalka ob začetku Natovih napadov, se je približal postmoderni: medij ni

odslikava sveta, svet je projekcija medijskih vsebin. Ta postmodernistična uporaba javnih medijev v Srbiji očitno dokaj dobro deluje. Tudi o tem smo se lahko prepričali med vojno, če smo naravnali svoje televizijske sprejemnike na TV Beograd. Socialni učinki njenega vojnega programa (ki je prevzel shemo mi - sovražnik in o njem komaj kdaj poročevalsko spregovoril) so nam sicer vsaj deloma ostali skriti, vendar o njihovi skrbni načrtovanosti ni mogoče dvomiti. O možnosti, da je bilo (ne)poročanje TV Slovenija o začetku spopadov prav tako skrbno načrtovano, doslej nisem razmišljal. Morda bi moral. Vendar mislim, da je ta medijski nedogodek prej posledica inercijskega življenja identitete TVS, ki se je oblikovala v šestdesetih in sedemdesetih, njenih tedanjih ritmov odzivanja, njene tedanje vloge in logike delovanja: mislim skratka, da so bili odgovorni prepričani o ustreznosti njihove informacijske ponudbe. Sam - in mislim, da sodim v zelo množično skupino državljanov, čeprav ta ni doživela svoje javne reprezentacije - sem jo doživel kot kratenje ustavne pravice do obveščенosti. Navsezadnje se je vsaj deloma postavljalo tudi vprašanje varnosti Slovenije. Če se ob Dogodku, ob enem tistih redkih trenutkov, ko življenje doseže dramatičnost, ki vsrka pozornost vseh, odpoveš njegovi ustrezni predstavitvi, ustvariš svojevrsten dogodek. Tako kot smo za zadnji rušilni potres v Posočju lahko izvedeli prej iz italijanskih virov kot iz naših, smo tudi delikatno fazo prvega sunka lahko spremljali prek tujih občil. Po teh dveh izkušnjah je res mogoče verjeti, da bomo za morebitno "havarijo" (magična beseda, ki so jo naši mediji ob nesreči v Černobilu venomer uporabljali, da bi sporočili, kaj se je zgodilo) v delovanju jedrske elektrarne Krško prej izvedeli, če bomo poslušali avstrijska občila. Že pol medijske pozornosti, ki je je deležen vsak nastop nogometašev Maribora v evropski ligi, bi izboljšalo sliko.

V freneziji večera je bil to samo eden od mnogih vtisov, s katerimi sem legel k spanju. V dneh in tednih, ki so sledili, tega vtisa niso izbrisali drugi in drugačni. Nasprotno, mnogi

kasnejši so se z njim prav lepo sestavili v podobo, ki ji je ta prvi vtis dajal osnovni ton. O čem govorim? O recepciji te vojne v slovenskem javnem prostoru. Po spominu, ki je deloma osvežen, dopolnjen in potrjen z nesistematičnim listanjem tedanjih izdaj časnikov, bom nanizal in komentiral še nekaj podobnih dogodkov, ki so se mi vtisnili v spomin in tvorijo gradivo moje doslej zgolj zasebne raziskave, ki sta je porajala preživetveni in državljanski interes.

Državniški vrhovi so se ob napadu odzvali bolj ali manj korektno. Drnovšek v svoji izjavi državljanom Slovenije sporoči, da so napadi resničnost, in pojasni, da je Slovenija dovolila prelete Natovih letal. Kučan obžaluje, vendar pove tudi, da se je zgodilo, kar se je moralo zgoditi. Dan zatem se sestane svet za nacionalno varnost, poteka razprava v DZ, notranji minister zagotovi, da slovenska varnost ni neposredno ogrožena, zunanji pove, da nas Nato in ZDA obravnavata kot zaveznika. Kamenčki državnih izjav padejo na svoje mesto. Razgrnjen je prvi niz stališč državnih organov, ki - kot je od dobrih upraviteljev pričakovati - pomirjajo vznemirjene duhove, vendar to počnejo, ne da bi izrekli namen svojega početja, saj bi s tem potisnili preveč v ospredje nevarnost trenutka in tako zgrešili svoj cilj. Gledano v celoti, dovolj ubran nastop predstavnikov oblasti, ki zagotovijo, da so na svojih položajih in budno skrbijo za varnost državljanov in njihovega premoženja. Že prve dni so opravljene prve ankete javnega mnenja o napadu, ki pokažejo, da več kot polovica vprašanih napade podpira. Rezultati teh anket kažejo na precejšnjo soglasje državljanov s stališči vlade.

Stranke. Spomin mi pravi (in listanje po časopisju mi je to potrdilo), da sem v prvih tednih zasledil komaj kakšno uradno strankarsko izjavo ob izbruhu spopadov. Iz strankarskih vrst imam v spominu skoraj popoln molk. Velike stranke so se postavile v zavetje vladnih stališč. Jelinčičev izstop iz te zarote molka je v tem pogledu svetla izjema, to mu je treba priznati, tudi če se z njegovimi

stališči ne strinjamo. Če pomislimo, da je bil gotovo eden tistih redkih, ki je, na ne najbolj posrečen način, opozoril na nevarnost, ki jo operacija Odločna sila pomeni za svetovni pravni red (Če sprejmemo legitimnost tega napada, potem podpiramo tudi Hitlerjeve letalske napade na Anglijo, ki je zatirala Škote, Delo 7. aprila), posmeh gotovo ni na mestu. Poleg Jelinčiča je bil oporečnik tišini strank tudi Franc Miklavčič, ki je v Pismih bralcev sobotne priloge Dela, postavil javno vprašanje, kdaj je DZ odobril prelete, ki jih ne bi pred tem odobril Varnostni svet OZN (Delo, 27. marca). To je bilo objavljeno na četrti dan bombardiran kot eno od dveh objavljenih pisem bralcev, ki sta zadevali kosovsko krizo. Teden zatem je brezkrvnost odmevov na vojno v tem tedenskem državljskem forumu dosegla svoj višek: našel sem eno pismo. Sodeč po številu odzivov državljanov na istem mestu, je bil najpomembnejši vojaškopolitični problem Slovenije v tistem hipu uporaba častne vojaške enote Slovenske vojske ob slovesni razglasitvi Slovenke leta. S komentiranjem tega dogodka so se isto soboto ukvarjala primerjalno gledano neverjetna tri pisma bralcev. Kako razumeti to razmerje v prejeti pozornosti? Ali razlaga, oprta na domnevno nižje vrednotenje tudi zelo pomembnega zunanjepolitičnega dogodka v primerjavi z manj pomembnim notranjepolitičnim, ki naj bi prevladovalo med vase zazrtimi Slovenci, zadostuje? Bi neupravičena uporaba Slovenske vojske v zasebne namene sprožila tako burno reakcijo zainteresirane javnosti tudi, če bi do nje prišlo v "mimodobnem" stanju? To se je zgodilo zadnjo zimo, ko je enota vojakov kidala sneg nekaterim zasebnikom. Tudi tedaj je dogodek sprožil veliko javne pozornosti. Ob realni vojni nevarnosti se je burni odziv ponovil. Gotovo je nekaj hvalevrednega v državljski skrbi in ponosu, ki ga zbuja vojska. Skrbi pa, da lahko ta hvalevredna komponenta čustvovanj in rezoniranj o upravičeni uporabi Slovenske vojske tudi v vojnih razmerah povsem zasenči na primer vprašanje (ne)prebojnosti varnostnega dejnika nad jedrsko elektrarno. To

razmerje res oživlja hipotezo o melodramatični nadahnjenosti okolja, ki ga je proizvedlo.

Četudi so bile vse stranke pripravljene vnovič podpreti odločitev o odprtju zračnega prostora tudi po začetku napadov, sem prepričan, da strankarski voditelji niso zavidali premieru, ko je ta volivce seznanjal z nekoč sprejetimi odločitvami, medtem ko je bilo na nebu moč slišati oddaljeno hrumenje reaktivnih motorjev. Po mojem so bili tedaj strankarski možje kar zadovoljni, če jih o tem nihče ni nič javno vprašal. Res pa je tudi, da so se stranke ob izbruhu vojaških napadov lahko potuhnile, ker ni bilo nikogar, ki bi jih izbežal na plano. Novinarji jih niso mučili s temi vprašanji. V njihovem poročanju o notranjepolitični razsežnosti vojne nisem zasledil nobene raziskovalne vneme. Večkrat sem pomislil, da je vzdusje, ki ga ustvarjajo mediji, takšno, kot bi bili še v centralno vodenem informacijskem sistemu, kjer Veliki brat pazi na odmerke informacij in skrbi, da se nihče ne razburja po nepotrebem. Glede na distanco, s katero je parlamentarna arena sprva spremljala vojno, je bila tem bolj zgovorna burna reakcija v poslanskih vrstah, ki jo je sprožil vladni predlog o kvotah beguncev in o pogojih, pod katerimi naj bi jih sprejeli v Sloveniji. Šele v tem trenutku je vojna postala pomembno notranje političnovprašanje, ki je prebilo razvrščanje dogodkov na zunanje in notranje.

V celoti gledano so mediji delovali kot mehanizem, ki ni sposoben ali noče zaznati in predstaviti nedvomno problematičnost dogajanj, mnogovrstnost doživljanj, občutenj in razmišljanj, ki jih je sprožal. Ker pomembnih političnih izjav z državnih vrhov po tem, ko je bil izrečen prvi niz, tako rekoč ni bilo, stranke o vojni niso govorile, civilnih iniciativ (če naj verjamemo uradnim vestem tudi incidentnih, razen tistih dveh vandalizmov na samem začetku spopadov) ni bilo, in ker so modro molčali tudi intelektualci in razumniki, so se zlasti elektronski mediji čez nekaj dni zavedeli, da morajo svojim vestem vendarle dodati nekaj več. Za "nekaj več" so v časopisih poskrbeli kolumnisti in komentatorji, ki se - vsa čast

izjemam - niso ravno odlikovali z jasno izdelanimi stališči in ostrimi argumentacijami. Komaj katero besedilo si drzne preizprašati stališče in vlogo Slovenije v tej vojni in podvomiti o njeni primernosti. Na televiziji namenjajo kar dosti prostora kosovski krizi, vendar prevladujejo agencijske vesti in posnetki. Poročevalci s kraja dogodkov: komaj kakšen. Po izgonu televizijskega in radijskega poročevalca nacionalke iz Jugoslavije je v nacionalnih elektronskih medijih poročevalski mrk kar nekaj časa popoln. (Imam vse razumevanje za poročevalca, ki ni, kot je sam dejal, dovolj "mazohist", da bi se vrnil v kraj, ki se lahko izkaže za njegovo mišjo luknjo, nimam pa veliko razumevanja za TVS, ki si privoščiči ostati brez nadomestne rešitve.) Med odgovornimi se je moralo prebiti spoznanje, da je pokrivanje krize preveč brezkrvno in da ga je treba poživiti s pričevanjem. Toda na radiu in televiziji ima vsak komentatorski poseg mnogo večjo težo kot natisnjen. Komu torej dati priložnost, da spregovori v nacionalnih medijih? V kreativnosti odgovora na to vprašanje so odgovorni za nastajanje informativnih programov presegli same sebe: spregovori naj stroka, so očitno družno sklenili in se domislili vojaških analitikov. Skoraj komično je bilo spremljati enotnost in silovitost vala vojaškoanalitičnih komentarjev, ki nas je preplavil. Ni trajal dolgo, a je bil res udaren. Bili so trije ali štirje dnevi, ko so v etru in na ekranih kraljevali vojaški analitiki in samo oni. Vseповsod so bili: videl si jih lahko v pogovoru z voditelji televizijskih dnevnikov, na radiu so odgovarjali na vprašanja poslušalcev - selekcioniranih in posredovanih z glasom moderatorja, seveda. Na vsa zastavljena vprašanja so imeli pripravljene odgovore in povedali so jih vojaško strumno, brez okolišenja. Seveda nimam nič proti vojaškim analitikom, a vojaški vidik vendarle nikoli ni bil poslednji vidik vojne, razen če pojma "vojna" ne razširimo vse do tistih razsežnosti, ko izgubi beseda vsak pomen, ker izgubi svoje nasprotje. To velja tem bolj v naših kompleksnih časih. Vojska vendarle ostaja le oborožena roka politične oblasti, ki

izvira iz ljudstva, in vojaška zmaga, kar je bilo še zlasti res v primeru posega Nata, ni nujno ne edini cilj, ne cilj, pri katerem je mogoče uporabiti vsa sredstva, ki so na voljo. Morda so vojaški analitiki postali takšen hit, ker se je meh razpršene tesnobe med ljudmi začel nevarno napihovati in ni bilo kanala, prek katerega bi se lahko spraznil. Odgovori, ki so jih ponudili vojaški analitiki, so prinesli vsaj začasno olajšanje.

Rekel sem, da civilnih iniciativ, pomembnih in odmevnih izjav, ur resnice itn. ni bilo. To ni čisto res. Če odmislimo srbski shod, se je prva javna debata o vojni, za katero vem, zgodila dva tedna po začetku vojnih operacij, najprej ena v organizaciji ŠOU, naslednji dan pa še ena, ki sta jo organizirala Zavod za odprto družbo in Mirovni inštitut. Zlasti obisk slednje je pokazal, da obstaja neki interes javnosti. Televizijskih omizij, posvečenih vojni, se iz tega časa ne spominjam. Tudi o stališčih slovenskih verskih skupnosti iz tega časa, vključno z največjo med njimi, se ne spominjam nič omembe vrednega, kar bi mi prenesli mediji. In da ne bom šibal samo drugih: ne vem sicer, kaj so moji kolegi počeli na svojih rednih predavanjih, toda na fakulteti, na kateri sem zaposlen, ni nihče organiziral okrogle mize ali javnega predavanja, ki bi osvetlilo ta ali oni aspekt krize. Drnovškovo medijsko dobro pokrito gostovanje na FDV je bilo morda vse, kar se je v zvezi z vojno dogajalo na Univerzi.

Toda če iščemo reakcijo civilne družbe v Sloveniji, tisto, ki po moje jasneje od javnomnenjskih anket in zbira vseh drugih medijskih dogodkov ob vojni kaže na razpoloženje in naravnost slovenske družbe, je to kolaps vseh štirih linij regijskega centra za obveščanje po tem, ko je v nedeljo, 28. marca Natovo letalo na svoji poti iz Aviana proti Jugoslaviji okoli 22.00 nad Mrzlico prebilo zvočni zid in sprožilo preplah prebivalcev Savske doline. Na njihov odločni protest in zahtevo, da jim omogočijo spanje pravičnega, se je vlada nemudoma odzvala in že naslednje jutro na Natovo poveljstvo v Bruslju naslovila diplomatsko noto. Še isti dan je dobila zagotovilo, da se neljubi dogodek ne bo več

ponovil. Hitrost, s katero se je to navidez obrobno (notranjepolitično?) vprašanje trdnosti spanja prebivalcev Zasavja rešilo na najvišji mednarodni ravni, je bila osupljiva in veliko pove o tem, kako se je ta vojna vojevala tudi daleč stran od prizorišča oboroženih spopadov.

Bolj se je začetek bombardiranj odmikal v času, bolj je v ospredje prihajala humanitarna katastrofa. Po treh, štirih dneh je postalo že jasno, da je srbski odgovor na Natove bombe teroristično razseljevanje in ekspatriacija Albancev s Kosova. Številke o brezdomcih, nasilno pregnanih preko državnih meja, so začele naglo rasti in z njimi so prihajale tudi zgodbe o požigih, mučenjih in množičnih usmrtitvah, ki so jih izvajale srbske paravojaške enote na Kosovu. Z naselitvijo podob otopelih obrazov in izmučenih teles, ki so šli skozi ogenj popolne izgube, na televizijskih ekranih je Milošević odprl novo vojno fronto, ki bi lahko spremenila potek dogodkov na bojišču: začel se je spopad za interpretacijo rek pregnancev, ki so vdirale v dnevne sobe zlasti v Evropi in burile duhove. Kdo je kriv zanje? V začetku je bilo še mogoče verjeti, da so jih z domov pregnala Natova bombardiranja. Jimmy McShea, tiskovni predstavnik Nata, je z neutrudnim ponavljanjem, da gorja in vojne niso sprožili Natovi napadi, ampak se je vse skupaj začelo že mnogo poprej, je neposredno odgovornost Nata resda odpravil, vendar s tem še ni zagotovil Natove moralne nedolžnosti. Nasprotno, odtlej je moral na svojih tiskovnih konferencah iz dneva v dan valiti proč od sebe odgovornost za humanitarno katastrofo in odganjati pomisleke, ki jih je sprožala. To je počel profesionalno, vendar vsi argumenti niso bili na njegovi strani. Lahko namreč sprejmemo tezo, ki jo je zagovarjal Nato, da se je vojna na Kosovu in z njo trpljenje Albancev začelo že davno pred posegom Nata, vendar jo je treba nemudoma dopolniti še s korolarijem, ki so ga Natovi predstavniki priznali le, če so jih novinarji pritisnili ob zid, in še to skozi stisnjene zobe: namreč, da se je trpljenje albanskega ljudstva s srbsko reakcijo na letalske napade v primerjavi s prejšnjim stanjem neprimerljivo pomnožilo.

Toda v zvezi s terorističnim razseljevanjem Albancev s Kosova in Natom se sproža še nekaj vprašanj in pomislekov. Prvič, imel sem jasen vtis, da je bil Nato ob tej potezi nasprotno strani presenečen in nepripravljen nanjo. Njegovo nepripravljenost je najbolj prepričljivo dokazovala počasnost, s katero so priskočili na pomoč izgnancem, ki so se zatekli v Makedonijo in Albanijo. Ne spominjam se, da bi kdaj predstavniki Nata to odkrito priznali, čeprav je bilo njihovo nelagodje očitno. In s stališča Nata je bilo najbrž bolje tako. Če bi namreč zatrjevali, da so razselitev okoli milijona ljudi poleg mučenj in nasilne smrti nekaj tisočev v svojih načrtih dopuščali in imeli za sprejemljivo ceno za dosego svojih ciljev, bi s tem vsakomur jasno povedali, da je doseganje glavnega cilja posega hudo omajano, ne glede na nadaljnji potek vojaškega spopada. Nato je namreč dejal, da stopa v vojno v imenu zaščite človekovih pravic, ki so zanj pred načelom nevmešavanja v državno suverenost, in se s tem postavil za branilca moralnega reda, vsebovanega v Deklaracijah o človekovih pravicah, ki za suvereno razglašajo samo tisto državo, ki te pravice priznava in jih uspešno zagotavlja svojim državljanom. Toda zgodilo se mu je, da je kot branilec tega reda in teh pravic ostal nepripravljen na takojšnjo zagotovitev pomoči tistim, ki so trpeli, ker je v odgovor na njegovo akcijo, katere namen je bil odvrniti Beograd od sistematične rabe nasilja na Kosovu, nasprotna stran, nasprotno, drastično ogrozila njihova življenja. V tem pogledu so se sredstva postavila v nevarno nasprotje s cilji posega. Za uveljavitev spoštovanja človekovih pravic na Kosovu ni bilo sprejemljivo dopustiti fazo drastičnega povečanja njihovih kršitev, temveč je bila dopustna tudi nepripravljenost na pomoč izgnanskemu valu, ki je udaril čez državne meje in postal dostopen, ne da bi kršili ozemeljsko celovitost Jugoslavije. To pa je bilo za marsikoga na Zahodu, ki je spremljal vojno dogajanje, preveč, da bi lahko še naprej podpiral akcijo. Natova nepripravljenost je Miloševiću potisnila v roke velik adut.

Posledice izbrane terapije bolezni so se postavile na tehtnico z boleznijo in marsikomu ni bilo več jasno, ali je igra vredna zastavka. Podpora napadom v javnih mnenjih zahodnih državah, zlasti v Italiji, ki tega notranjega protislovja niso spregledale, se je začela nevarno osipati. Poseg, ki ga je bilo etično dotlej mogoče braniti, je ob rekah pregnancev in zlasti ob poročilih o nikakršni pomoči, ki so jo ti prejeli v "taboriščih", kamor so jih strpali, razkril bodisi kratkovidnost čet vojaških analitikov Pentagona, ki so represalije nad Jugoslavijo načrtovali, bodisi cinizem celotne operacije, ki je v svoji vnemi za zaščito človekovih pravic pozabila na ljudi, ki naj bi te pravice uživali, bodisi oboje skupaj. Nikdar, ne med spopadi ne po njih, od predstavnikov Albancev s Kosova nisem slišal resnih obtožb na račun mednarodne skupnosti. Toda obrazi in besede, ki so jih v pogovorih s taboriščniki posnele televizijske kamere, so tudi ob skrbni uredniški selekciji za marsikoga, ki je napade podpiral, postali izhodišče ponovnega premisleka lastnih stališč. Posebno dobre razloge za premislek so ponujali pripadnikom majhnih narodov po svetu, ki niso člani Nata. Trpljenje teh narodov bi moralo biti resnično nevzdržno, da bi si po izkušnji s Kosovom lahko želeli podobne pomoči Nata. Na drugi strani je Odločna sila vsem takšnim narodom ponudila dober argument za vstop v Nato: takšne oblike "pomoči" bi si na teritoriju svojih članic ne mogel privoščiti.

In kako je bilo te prelomne trenutke občutiti v Sloveniji? Primerjalno spremljanje domačih in tujih medijev, izjav političnih veljakov in nastopov vplivnih posameznikov mi je pokazalo, da sta vztrajala časovni zamik in manjša intenzivnost, ki sta zaznamovala že slovensko spremljanje izbruha spopadov. Dramatična razsežnost humanitarne katastrofe je bila zaradi odsotnosti poročevalcev na kraju dogodkov sprva posredovana predvsem v obliki števil in kratkih agencijskih posnetkov, ki so naslovnike le težko zdramili iz neprizadetosti, čeprav je javnomnenjska anketa, objavljena 4. aprila, pokazala, da je za

veliko večino vprašanih prav humanitarna katastrofa najbolj vznemirljiv aspekt spopadov. Medtem ko so drugod po Evropi posnetke množic beguncev, ki so hočeš nočeš vsiljevale misel o cinizmu operacije, začeli sistematično uporabljati, da bi ta cinizem prikrili z zbujanjem človekoljubnih nagibov (ki so vsaj pri nekaterih proizvedli zavest o soodgovornosti za nastalo stanje), in se je vselej znašel kakšen vpliven svobodni strelec, ki je razvil kritičen razmislek do sodelovanja svoje vlade v projektu, ki dopušča takšno notranjo protislovnost, se je vse to v Sloveniji dogajalo s časovnim zamikom in v zadušeni obliki. Tistih štirideset odstotkov prebivalstva, ki posega ni podpiralo in je o njem vsaj dvomilo, ni dobilo, ali si izborilo možnosti, da se javno predstavi. Strnitev vrst okoli stališča političnega vodstva države in s tem okoli zaveznitva, ki ga je to podpiralo v našem imenu, je bila še največja tedaj, ko je bila utemeljitev projekta zaradi humanitarne katastrofe najbolj na kocki. Ta esprit de corps, ki smo ga tedaj pokazali in ki nas druži z arhaičnimi in totalitarnimi družbami, ne govori ravno v naš prid, ko se hočemo prepoznati v moderni demokratični družbi, ki prisega na odprtost dialoga, na soočanje in razmišljanje o razlikah, kot svojem najmočnejšem oporišču. O rezultatih slovenske zbiralne akcije ne bi govoril, ker jih ne poznam, toda zbiranje pomoči ni bilo deležno ravno silne pozornosti, njeno promoviranje je bilo medlo. Akcija Slovenska vas je stekla tako pozno, da je bil mir sklenjen, še preden je bila postavljena, in jo zdaj nameravajo postaviti na Kosovu. Če velja ljudski rek, da dvakrat da, kdor hitro da, je res tudi narobe, da ta, ki dajanje odloži, da samo na pol. In smo spet pri polovičarstvu in pritajitvi v odzivanju slovenskega prostora na vojno na Kosovu, ki po vsem povedanem pridobiva poteze sindroma. Kot bi bilo zanimanje za dramo v Jugoslaviji znamenje nesposodbnosti jugonostalgije, pogled na vzhod pa nujno pogled preko ramen, nas, ki po naravi zremo samo v zahodna obzorja. Če ne zremo sami vase.